

J. BALČIKONIS

PRIEMENĖ IR SINONIMAI

Lenkų terminui *sień*, *przedzionek* gyvoje lietuvių kalboje rasti šie pavadinimai:

1. *priemenė*, *príemene* su savo variantais plačiausiai vartojamas pavadinimas (Vilkaviškis, Veliuonà, Kretingà, Plūngė, Telšiai, Mažeikiai, Žarėnai, Panevėžys, Biržai, Ukmergė, Skāpiškis, Rōkiškis, Švenčiónys, Ignalinà, Tverėčius, Drūskininkai), *priemenià*, *-iōs* (Dauškiai), *prieminė* (Prėnai), *priemė*, *príeme* (Drūskininkai, bet šalia ir *priemenė*), *priemnė* (Kałtanėnai, Lazūnai, Zietela), *prienė* (Gervėčiai), *priemėnė* (Jūžintai), *pryvenė* (Tirkšliai).

2. *priesienis*, *priesienys* (Žagārė, Linkuvà, Pakrūojis, Ramýgala), *priesėnis* (retai: Ėriškiai, Ramýgala, Uliūnai).

3. *príeangis* (Krākės, Ylakai, Tvėrai), *príengis* (Kėdāiniai), *príangis* (Krāžiai, Rasėiniai), *príangys* (Jōniškis), *príngis* (Šiluva), *príngys*, *príngio* (Kuršėnai), *prien-gė* (Šiauliai, Prėkulė), *prýangė*, *prýangis* (Kuršaitis, Žodynas).

4. *būtas*, *-ai* (Sintautai, Šakiai, Jurbarkas, Šilūtė).

5. *príebutis* < *prýbutis* (Pagėgiai, Laūksargiai, Šilūtė).

6. *nūmas* (Klaipėda, Dovilai, Pėžaičiai, Prėkulė).

7. *prýnumis* (Kalótė).

8. *príestubis*, *-io* (Nidà, Viešvilė).

9. *prýšininkas* (Žemālė).

10. *namėlis* (Dūsetos).

11. *nameliōkas* (Obėliai).

12. *siėnis*, *-io* (Palangà, Papilė), *siėnius* (Šilālė, Tryškiai), *siėdnis* (Alsėdziai, Telšiai, Mósėdis, Sedà).

Daugumas pavadinimų nekelia abejojimų dėl savo kilmės ir darybos. Sakysim, pavadinimas *príeangis* rodo tam tikrą pastogę, dengiančią gyvenamos triobos angą (duris) nuo lietaus, sniego ir šalčio. Bet pavadinimų *priemenė*, *priesienis* ir *siėnis* kilmė reikalauja kiek paaiškinimų. Pradėsim nuo paskutinio (12).

Pavadinimas *siėnis* su savo variantais greičiausiai bus polonizmas: iš lenkų kalbos *sień*. Variantas *siėdnis* bus gavęs *-d-* kontaminacijos keliu šalia veiksmazodžio *sėdėti* (žem. *siedėti*). Pavadinimo slavišką kilmę rodo ir to žodžio tvirtagalė priegaidė. Pagal lenkų kalbą ir lietuvių kalba turi vienskaitos formą.

Šio sąrašo pirmutinio pavadinimo *priemenė* kilmė toli gražu nesirodo aiški. Todėl nenuostabu, kad kilmės neaiškumas patraukė dėmesį ir svetimų kalbininkų. Štai žurnale „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung“, tomas 79, sąsiuvinis 1–2, 1964, psl. 23 prof. Bernhard Forssman išvedžioja, kad pavadinimas *priemenė* atsiradęs iš prielinksnio *priē* ir priesagos *-mn-*. Man rodos, kad to pavadinimo atsiradimas paprastesnis.

Iš palyginimo su kitais tos pastogės pavadinimais reikia spręsti, kad jis padarytas iš žodžio *nāmas* ir prielinksnio *priē*: *prie + namas = prienamė*. Kilimą iš *nāmas*, tarp kitko, rodo jo sinonimai *namėlis*, *nameliōkas*, *nūmas*. Senesnė forma *prienamė* (be kirčio; galima manyti, kirčiavo galą kaip žodis *panamė*) yra randama Miežinio žodyne (1894). Iš tos senesnės vėliau turėjo pasidaryti šių dienų forma *priemenė* tokiu būdu. Dėl dažno vartojimo vidurinio skiemens *-na-* balsis *a* po priebalsio *n* bus pavirtęs į *e* dėl asimiliacijos: *a : ē > e : é*, ir atsiradusi forma *prie-ne-mė*. Toliau dėl lūpinio priebalsio *m* anticipacijos (*p...n...m > p...m...n*) įsikišo meta-tezė: *n* su *m* pasikeitė vietomis ir davė šių dienų žodį *prie-menė*. Paskui kontaminacija ir trumpėjimas davė visokių variantų.

Pavadinimas *priesienis* ar *priesienys* (taip rašoma), rodos, būtų aiškos kilmės – padarytas iš prielinksnio *priē* ir daiktavardžio *siena* – ir reikštų pastogę, pristatytą prie gyvenamos triobos sienos. Bet tai neturėtų prasmės: tokia pastogė statoma ne prie sienos, o prie durų (angos). Paimkim pavyzdžiui nors retą sinonimą *prýšininkas* (raš. *príešininkas*) – reiškia pristatytą daiktą prieš duris. Kilmės klausimo sprendimą gal duoda rasti žodyno kartotekoj keli lapeliai iš Ramygalos apylinkės su žodžiu *priesėnis* (*Priesėny buvaū* Ramygala). Tuo būdu, pavadinimas sudarytas iš prielinksnio *priē* ir kito žodžio su šaknim *sēn-*. Dabar gyvoji kalba tokio atskiro žodžio, rodos, nežino, bet jis yra išlikęs senovės raštuose:

Ruhig, Žodynas, 1747, II 213: *sėnys, ėniu* F. pl. Jagdbude, Haus.

Szyrwid, Dictionarium, 1713: pałac – *senis, palocius*; dwor, aula – *dzianame, senis, giwenimas didziunu*.

To paties autoriaus Punktay sakimu, I, 55: *ne tiktay senise karalu w domach Krolewskich*.

Slavočinskis, Giesmės, 1646, II, 34: *Ing senis tawa laymingas eysiu* Nawiedzę Twój dom szczęśliwy.

Tas pats žodis yra pavartotas 1589 m. hegzametre, parašytame sveikinant atvykusį į Vilnių Lenkijos karalių ir Lietuvos didįjį kunigaikštį Žygimantą III: *adant Senisna Lietuwós ineytu Triumphi* Senoji lietuviška knyga, psl. 303. Iš tos citatos matyti, kad žodžio *senisna* garsas, pažymėtas raide *ę*, nebuvo tariamas kaip dvibalsis *ie*. Kur buvo tariamas dvibalsis *ie*, taip ir buvo rašomas tam hegzametre: *Lietuwós, szwiesá*. Tai leidžia spėti, kad žodis *sėnys*, *-iu* nėra paskolintas iš rusų kalbos сени, o yra bendro kilimo, kaip, sakysim, lietuviškas žodis *sėsti* ir rusų сестъ. Kad

žodis *sėnys* nėra skolinys, pabrėžia ir Būga savo laiške, rašytame Endzelynui 1910 m. rugsėjo 24 d. šiais žodžiais: „Aš nenorėčiau tikėti, kad lie. *sėnis*, *-ies* „rūmai“ būtų paskolinta iš rusų сѣни. Aš vis dar tebetikiu, kad iš ą lietuvių kalboje tekįla *iė*, bet niekadus ne *ė*. Štai kėletas pėvyzdžių su ą = *iė*: *aliėjus*, *biėdnas*, *biesas*... Tas pastebėtina, kad *iė* iš slav. ą lieka kaipo *iė* ir žemaičių šnektose.“ „Literatūra ir kalba“, 1956, I, 372.

Apie kirėiavimą reikia spręsti tik iš palyginimo su kitais žodžiais. Jei iš *klúonas*, *klúonai* turime *paklúonė*, iš *siena* – *pasienis*, tai *priesėnis* galėjo atsirasti iš *sėnys*, *sėnių*. Vadinas, žodis *sėnys* bus tvirtapradės šaknies ir nekilnojamo kirėio.

Tokiu būdu senovės kalboj bus buvęs daugskaitinės formos mot. giminės daiktavardis *sėnys*, *-ių*, davęs sudėtinį žodį *prie-sėnis*. Kadangi žodis *sėnys* išnyko iš gyvosios kalbos, tai kalbantiems pradėjo rodytis, kad tos pastogės pavadinimas padarytas iš prielinksnio *prie* ir daiktavardžio *siena* (kontaminacija), iš čia *priesienis* ar *priesienys*.

Tiesa, yra žodis *prýsėinis* (Tirkšliai, Pikeliai), raš. *priesienis*, padarytas iš priešdėlio *pry* ir *sėina*, jo reikšmė *peludė* – toks užnarvis klojime prie sienos pelams supilti.